

eISSN: 2981-1791

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Informal Settlements Analysis of Tehran 19th District with the Emphasis on the Criteria Affecting it

Alireza Estelaji^{(1)*}, Marzieh Amini⁽²⁾

1- Full Professor, Department of Human Science, Faculty of Geography, Yadegar -e- Imam Khomeini (RAH) Shahr-e-Rey Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2- Ph.D. Candidate in Urban Planning, Department of Urban Planning, Faculty of Engineering, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Abstract

Received: 02/02/2023

Accepted: 12/06/2023

Keywords:

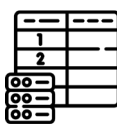
Informal Settlement, Empowerment, Tehran City, Tehran 19th District.

Number of references: 20

Number of figures: 3

Number of tables: 5

Due to the fact that today's world has undergone changes and transformations in various fields, the growth and expansion of informal settlements and its consequences have also changed. Today the process of forming informal settlements has changed and this change itself necessitates the analysis of the factors influencing this phenomenon. Informal housing communities can be examined from two aspects, first, the unconventional structure of houses is in conflict with the rules of architecture and urban planning and do not have any of the appropriate housing standards, as a result, they are considered as an unconventional phenomenon in the urban system. Secondly, from organized and empowered aspect, the residents of these communities are people who do not own suitable housing compatible with human dignity and identity. From this point of view, demolition is not the final solution therefore urban planners are looking for solutions to organize these communities through empowering the residents in order to evoke a sense of participation in people. The aim of this research is to analyze the influencing factors on the formation of informal settlements in Tehran 19th district. Also, among the many approaches in order to organize the formation of these settlements, the empowerment approach has been chosen as the chosen research approach with emphasis on the three axes such as residents, management structure and upgrading neighborhoods. This research is an applied research and based on descriptive-analytical method. The statistical population was formed by the municipal experts of Tehran 19th district and the sample was distributed randomly. The data collection method is a library documented and all data was collected from questionnaire. TOPSIS model has been used to analyze the criteria influencing the formation of informal settlements. Based on the findings, it can be noticed that high migration to Tehran 19th district with a score of 0.504, has been able to be at the top of the examined criteria and reach the first place. In this regard, the criterion of high unemployment rate among the job seeking population, especially women, with a score of 0.484, took the second place, and the criterion that took the third place pointed out that the high population density is more than the average population density in the region, and finally, criteria such as the low participation of residents in the prepared development plans in the region, the existence of social anomalies in some localities, the existence of abandoned and unsafe spaces inside and around the urban context, etc. are in lower ranks. The informal urban settlement in the 19th district of Tehran has economic, social and physical characteristics specific to car settlements, whose formation is mainly due to migration to this area, lack of job opportunities..., and all stages of formation, including primary core has gone through the stages of transition and integration. Therefore, by emphasizing community-oriented planning and paying serious and deep attention to the stages of formation and special social, economic, cultural and political conditions in the creation of this settlement, an effective step can be taken in organizing the neighborhood and empowering its communities.

©2023, UST. All rights reserved.

Publisher: Imam Khomeini International University (IKIU)

Cite this article: Estelaji, A., & Amini, M. (2023). Informal Settlements Analysis of Tehran 19th District with the Emphasis on the Criteria Affecting it. *Urban Strategic Thought*, 1(2), 1-14.

doi: 10.30479/ust.2023.18377.1111

*Corresponding Author: al_estelaji@yahoo.com

تحلیل سکونتگاه‌های غیر رسمی منطقه ۱۹ شهرداری تهران با تأکید بر معیارهای تأثیرگذار بر آن

علیرضا استعلاجی^(۱)، مرضیه امینی^(۲)

۱- استاد گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، تهران، ایران.
۲- پژوهشگر دکتری تخصصی شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران.

چکیده

اطلاعات مقاله

با توجه به اینکه جهان امروز دستخوش دگرگونی‌ها در عرصه‌های مختلفی شده است، رشد و گسترش اسکان غیررسمی و پیامدهای آن نیز دچار تغییر شده است. امروزه فرآیند شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی متحول شده است و این تغییر، خود ضرورت تحلیل عوامل تأثیرگذار بر این پدیده را روشن می‌کند. هدف این پژوهش تحلیل عوامل تأثیرگذار بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه ۱۹ شهرداری تهران است. همچنین از میان رویکردهای متعدد در راستای ساماندهی این سکونتگاه‌ها، رویکرد توانمندسازی با تأکید بر سه محور افراد ساکن، ساختار مدیریتی و ارتقاء محلات انتخاب شده است. این تحقیق به لحاظ ماهیت کاربردی و به لحاظ روش مبتنی بر روشی توصیفی - تحلیلی (ترکیبی) است. جامعه آماری را کارشناسان شهرداری منطقه نوزده شهرداری تهران تشکیل داده است و توزیع نمونه به صورت خوشه‌ای تصادفی است. روش جمع‌آوری داده‌ها کتابخانه‌ای و اسنادی است. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه از نوع بسته است. برای تحلیل معیارهای تأثیرگذار بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی از مدل TOPSIS استفاده شده است. تفاوت پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌ها بررسی معیارها در همه ابعاد کالبدی، محیطی، اجتماعی، اقتصادی و مدیریتی است. تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد از معیارهای ارزیابی‌شده مهاجرت زیاد به محلات منطقه ۱۹ شهرداری تهران، با کسب امتیاز ۵۰۴/۰٪ توانسته است در صدر معیارهای مورد بررسی قرار بگیرد.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۱۱/۱۳
تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۳/۲۲
صفحات: ۱-۱۴

واژگان کلیدی:

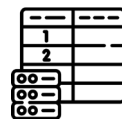
سکونتگاه غیررسمی، توانمندسازی، شهر تهران، منطقه ۱۹ شهرداری.

تعداد منابع: ۲۰

تعداد اشکال: ۳

تعداد جداول: ۵

ارجاع به این مقاله: استعلاجی، علیرضا و امینی، مرضیه. (۱۴۰۲). تحلیل سکونتگاه‌های غیر رسمی منطقه ۱۹ شهرداری تهران با تأکید بر معیارهای تأثیرگذار بر آن. اندیشه راهبردی شهرسازی، (۲)، ۱-۱۴.

©2023, UST. All rights reserved.

۱- مقدمه و طرح مسئله

از پدیده‌های عمده ناپایدارکننده شهری به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه گونه‌ای از شهرنشینی با مشکلات حاد موسوم به سکونتگاه‌های غیررسمی است که بنابر گزارش‌های جهانی در حال گسترش فزاینده است. اسکان غیررسمی و حاشیه‌نشینی گروه‌های کم‌درآمد شهری جلوه‌ای از فقر شهری و عملکرد فضا به‌عنوان بستر بازتولید فقر است. این‌گونه سکونتگاه‌ها هر چند جلوه‌ای از فقر است اما بازتاب کاستی‌ها و نارسایی‌های سیاست‌های دولتی و بازار رسمی نیز محسوب می‌شوند (رستمزاده، ۱۳۹۱: ۳۲۱). سکونتگاه‌های غیررسمی به سبب بازتولید فقر و گسترش آن، به مخاطره انداختن محیط‌زیست و تحمل هزینه بیشتر برای حل مشکلات در مقایسه با پیشگیری از آن‌ها تهدیدی جدی برای پایداری و انسجام جامعه شهری و نیازمند تدابیر ویژه‌ای برای ساماندهی وضعیت کنونی و جلوگیری از گسترش آن‌ها در آینده است. از آنجا که اسکان غیررسمی از زمینه‌ای فراتر از مکان آن نشأت می‌گیرد و بر محیطی فراتر از مکان آن نیز تأثیر می‌گذارد، چاره‌جویی این مسئله به سیاست‌گذاری و اقداماتی نه فقط در سطح محلی آن بلکه در سطح ملی نیاز دارد (Zhang, 2011).

اجتماعات اسکان غیر رسمی از دو جهت قابل بررسی هستند، اول آن‌که این‌گونه بافت نامتعارف از مساکن، با ضوابط و قوانین شهرسازی و معماری در تعارض بوده و هیچ‌یک از استانداردهای مسکن مناسب را ندارند (صرافی، ۱۳۸۱: ۵) در نتیجه پدیده‌ای غیرمتعارف و هضم نشدنی در نظام شهری محسوب می‌شوند و اغلب به دلیل نداشتن امکانات بهداشتی، آلوده و کثیف بوده و ساکنین آن‌ها به دلیل نبود امکانات بهداشتی به لحاظ سلامتی دچار مشکل هستند و از سویی چون افراد این بافت‌ها شغل کاذب دارند، خیلی از آن‌ها به شغل‌های غیررسمی و نامناسب چون بزه‌کاری، گدایی و ... روی می‌آورند (ابراهیم زاده و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۳). در نتیجه با این نگاه رویکردهای رایج رویارویی با اسکان غیررسمی در ایران اغلب نادیده‌انگاری یا تخلیه بلدوزی و پاک‌سازی محلات غیررسمی بوده است. مانند محله خاک سفید تهران که در این رویکرد به دلیل نبود برنامه مشخص به‌منظور اسکان مجدد ساکنین، نه‌تنها مشکل اسکان غیررسمی حل نشد، بلکه باعث پراکنده شدن و آواره شدن اهالی در داخل شهر تهران و حتی شکل‌دادن به محلات غیررسمی در اطراف بومهن گردید. از سویی دیگر از منظر ساماندهی و توانمندسازی، ساکنین این اجتماعات انسان‌هایی هستند که مسکن مناسب و درخور شأن انسانی

خود ندارند، با این نگاه دیگر تخریب راه‌حل نهایی نبوده، بلکه برنامه ریزان شهری به دنبال راهکارهایی به‌منظور ساماندهی این اجتماعات از طریق توانمندسازی ساکنین و در نتیجه استفاده از نیروی انسانی این اجتماعات و حتی برانگیختن حس مشارکت در آنان هستند (کمانودی و همکاران، ۱۳۹۹: ۷).

سکونتگاه‌های غیررسمی در تهران به لحاظ ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی، فرم و شکل کالبدی محلات و ویژگی‌های مسکن مثل مصالح به کار رفته در ساخت آن‌ها و برخورداری از خدمات شهری مثل آب و برق و گاز و غیره متفاوت هستند (سرور، ۱۳۹۲: ۱۹) منطقه نوزده کلانشهر تهران یکی از مناطق خوب به لحاظ ویژگی اقتصادی و اجتماعی در شهر تهران است، اما بعضی از محلات در این منطقه از ویژگی‌های اسکان غیررسمی برخوردار هستند. از این‌رو دغدغه اصلی این پژوهش تحلیل عوامل تأثیرگذار بر محلات با ویژگی اسکان غیررسمی در منطقه نوزده شهرداری تهران است.

۲- پیشینه پژوهش

در این بخش مطالعات متعدد در ارتباط با سکونتگاه‌های غیررسمی بررسی شده است که شامل موارد زیر می‌باشد:

در تحقیقی که توسط بوستانسی و اوکاکچی (۲۰۱۱) انجام گرفت، بیان داشتند که معمولاً شهرهای جدید برای تمرکز زدایی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی در ناحیه شهری شهرهای بزرگ طراحی می‌شوند. هدف فرایند توسعه شهری پایدار دستیابی به وضعیت پایداری جوامع شهری می‌باشد؛ فرایندی که هدف آن ایجاد یا تقویت ویژگی‌های پایداری در زندگی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی شهر است. در واقع شرایط جامعه پایدار زمانی فراهم می‌شود که مجموعه‌ای از پایداری اجتماعی با هدف عدالت اجتماعی، پایداری اقتصادی با هدف بقای اقتصادی و پایداری زیست‌محیطی با هدف تعادل اکولوژیک به وجود می‌آید.

ژانگ^۲ (۲۰۱۱) در مقاله‌ای با عنوان «اقتصاد سیاسی در سکونتگاه‌های غیررسمی در چین بعد از دوران سوسیالیسم»، به بررسی سیاست‌های دولت در شکل‌گیری و تداوم سکونتگاه‌های غیررسمی می‌پردازد. وی نشان داد که در چین شهرسازی و شهرنشینی پس از اصلاحات اقتصادی اواخر ۱۹۷۰ شدت گرفت و شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی نیز پس از این دوران پدیدار گشت. از نظر ژانگ پیدایش این سکونتگاه‌ها تحت تغییر و تحول نظام سوسیالیسم به عنوان یک نتیجه اجتناب‌ناپذیر از افزایش نابرابری اجتماعی، شهرنشینی،

تفاوت پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌ها در این است که پژوهش‌های بررسی شده با تأکید بر عوامل کالبدی و اجتماعی به تحلیل سکونتگاه‌های غیررسمی پرداخته‌اند. اما پژوهش حاضر تأثیرگذاری تمام ابعاد کالبدی، محیطی، اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی را بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی بررسی کرده است.

۳- مبانی نظری

سکونتگاه‌های غیررسمی در جهان از پیشینه طولانی برخوردار است، که از زمان شکل‌گیری تاکنون با عناوین متعددی چون: حاشیه‌نشینی، سکونتگاه‌های خودرو و نابسامان، اجتماعات آلونکی، سکونتگاه ناپنجار و خودانگیخته نامیده می‌شود. بدین‌صورت که شخصی به‌غیراز مالک زمین، مساکنی را با اجازه و یا بدون اجازه صاحب‌ملک ساخته است (Ahlqvist, 2003:67). رابرت پارک^۴ و اورت استون^۵ در نوشته‌های خود کوشیدند ظهور یک تیپ شخصیت، یعنی انسان با سکونت غیررسمی را در وضعیت برخورد و ستیز فرهنگی روشن سازند. همان‌گونه که پارک نشان داده، انسان ساکن سکونتگاه غیررسمی کسی است که در سرنوشت، محکوم به زندگی در دو جامعه با فرهنگ نه متفاوت بلکه متعارض می‌باشد جان ترنر^۶ در سال ۱۹۶۹ نظریه خوش‌بینانه و مثبتی را اتخاذ نمود و اسکان‌های غیررسمی را به عنوان راه‌حل بسیار مناسب برای مشکلات مسکن در نواحی شهری کشورهای در حال توسعه توصیف کرد (Bostanci & Ocaki, 2011: 705).

عوامل متعددی در شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی تأثیرگذار هستند که شامل موارد زیر می‌باشد:

عوامل ساختاری جامعه: در این رویکرد بحث ایجاد سکونتگاه‌های نابسامان شهری، در درون جریان تولید فقر و ساختار ناکارآمد حاکم بر جامعه تحلیل می‌شود. نظام کلان تولید فقر در سطح ملی، منطقه‌ای و محلی و سازوکارهای تقویت‌کننده آن (توزیع ناعادلانه منابع قدرت و ثروت، عدم تعادل فضایی جمعیت و فعالیت و درآمد) ضمن بسترسازی برای ایجاد فضاهای نامناسب شهری، عامل اساسی در تقویت مداری آن محسوب می‌گردد. در این دیدگاه به دلیل برتری برخی از کانون‌های بزرگ شهری (مناطق منتخب اقتصادی) و برخورداری آن‌ها از فواید جریان تولید و درآمد جامعه و در نتیجه انباشت سرمایه و جمعیت در این نواحی و تسلط اقتصاد دوگانه، طیف گسترده‌ای از جمعیت که توان رقابت را نداشته به حاشیه رانده شده و نواحی نامساعد را جهت سکونت خود انتخاب می‌کنند (مقیمی، ۱۳۹۳: ۱۰۴). در کنار این فرایند مهاجرین تازه‌وارد و جویای کار به شهر نیز که از توان اقتصادی لازم برخوردار

فقر و فضاهای با خیل عظیم روستائیان مهاجر به شهرها می‌باشد. جزئیات پژوهش پیرامون نقش تأثیرگذار مسائل اقتصادی و سیاسی در عملکرد سکونتگاه‌های غیررسمی می‌باشد.

سایت‌چیپینگ^۳ (۲۰۰۴)، در مقاله‌اش با عنوان «کالبدی‌کردن و اعتبارسنجی مدل رشد اسکان غیررسمی پیشنهادی» معتقد است که اغلب عوامل و نظریات زیربنایی حرکت سریع و رایج سکونتگاه‌های غیررسمی به مرحله توصیفی محدود شده‌اند و مطالعاتی که به‌طور مؤثر مشخص کند که چگونه این عوامل و تئوری‌ها می‌توانند در یک چارچوب برای شبیه‌سازی و مدل‌سازی گسترش پویای سکونتگاه‌های غیررسمی گنجانده شوند به تعداد محدودی انجام شده است. این مقاله توضیح می‌دهد که چگونه سیستم اطلاعات جغرافیایی و ماشین‌های سلولی برای شبیه‌سازی و پیشنهاد مدل رشد سکونتگاه غیررسمی با هم ترکیب می‌شوند. در تحقیقی که توسط رضایی و کمانداری (۱۳۹۳) انجام گرفت به بررسی و تحلیل علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در شهر کرمان پرداخته شده است. این تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی بوده و روش مورد استفاده، پیمایش می‌باشد. نتایج تحقیق حاکی از آن است که مهمترین عامل ایجاد و گسترش این محلات در شهر کرمان مهاجرت از محیط‌های کوچک روستایی-شهری می‌باشد که خود ناشی از جاذبه‌های اقتصادی شهر کرمان مانند (دسترسى به شغل بهتر و افزایش درآمد) و دافعه‌های اقتصادی شهرها و روستاهای اطراف (درآمد کم، دسترسی به امکانات) و دافعه‌های اجتماعی فرهنگی در محل سکونت قبلی (پایین بودن ارزش کار و فراهم نبودن زمینه برای پیشرفت)، بوده است و در نهایت باعث حاکم شدن فرهنگ فقر در این محلات و به تبع آن موجب بروز انواع ناهنجاری‌های شهری (اشتغال افراد حاشیه‌نشین در مشاغل کاذب، وجود ساخت و سازهای غیر مجاز، افزایش جرم و جنایت، اثرات نامطلوب فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، آلودگی محیط زیست شهری و ...) شده است.

معروفی (۱۳۹۲)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی سناریوهای توسعه فضایی-کالبدی شهر بوکان با استفاده از روش سناریونویسی»، توسعه فضایی-کالبدی شهر بوکان را در آینده بررسی کرده است. نتایج تحقیق ضمن بررسی روند توسعه بوکان از گذشته تاکنون، سه سناریو برای توسعه فضایی بیست سال آینده بوکان متصور است که سناریو اول: توسعه فشرده شهر در مرزهای کنونی شهر، سناریو دوم: توسعه خطی در محور اصلی شهر همراه با تراکم کم و سناریو سوم: توسعه پراکنده و آشفته در همه جهت‌های شهر است.

نمی‌باشند و در کوتاه‌مدت نمی‌توانند جذب بازار رسمی اشتغال شهری شوند نیز فشار مضاعفی را بر منابع موجود شهر وارد ساخته و بازار کاذب غیررسمی شهر را به وجود می‌آورند. به دلیل عدم امکان رقابت گروه‌های کم‌درآمد در بازار رسمی و جذابیت بازار غیررسمی، تأمین نیازها از طریق این بازار صورت پذیرفته و در نتیجه تجلی آن در قالب سکونتگاه‌های نابسامان غیررسمی ظهور می‌کند.

علل سازمانی: برخی از صاحب‌نظران، فقدان نظام یکپارچه مدیریت توسعه شهری و ناکارآمد بودن سیستم اداری جامعه را مولد اصلی بروز این سکونتگاه‌ها تلقی می‌کنند (کریمی، ۱۳۸۲: ۹۲). در اینجا ناکارآمدی سازمان اداری و مدیریتی حاکم بر جامعه و برنامه‌ریزی‌های بخشی موجود در آن، تولیدکننده نابرابری تصور می‌شوند و اعتقاد بر این است که برنامه‌های سازمانی پاسخگوی نیاز سکونتی افشار کم‌درآمد شهری نبوده و در نتیجه این گروه‌ها، در شرایطی متفاوت و خارج از کنترل صورت می‌گیرد (زالی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱۵).

فقدان سیستم‌های حمایتی و مشارکتی: برخی دیگر علت اصلی پیدایش سکونتگاه‌های نابسامان شهری را ناکارآمدی نظام‌های حمایتی (اعطای وام‌های اعتباری و غیره) و ناتوانی به‌کارگیری توانمندی‌های محلی تصور می‌کنند و آن‌ها عامل مهمی در ایجاد و تشدید این گرایش نامطلوب شهری می‌دانند به نظر اینان تقویت چتر حمایت‌های اجتماعی و استفاده از ظرفیت‌های مشارکت مردمی (در قالب نهادهای مردمی) می‌تواند عاملی در جهت کنترل این نواحی باشد (رفیعیان و سرداری، ۱۳۸۷: ۶۱). فعالیت‌های باندهای (مافیایی) نامشروع زمین: عدم کنترل و نظارت بر مصرف درست زمین، که عامل کمیابی در نواحی شهری محسوب می‌گردد به عنوان عاملی در ایجاد و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی تلقی می‌شود. فقدان اهرم‌های کنترل‌کننده در جهت به تعادل رساندن عوامل بازار و وجود مافیای نامشروع کنترل‌کننده زمین‌های بی‌دفاع شهری، جریان تسخیر مناطق باز شهری را دامن زده و به‌صورت واگذاری غیرقانونی به افراد دیگر صورت می‌پذیرد (خاکسار و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۶۷).

با توجه به بررسی عوامل تأثیرگذار بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی، از میان رویکردهای متعدد در راستای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی، به رویکرد توانمندسازی در این پژوهش تأکید شده است. قابل ذکر است که ساختار مداخله در بافت‌های غیررسمی

و نابسامان را میتوان در دو حوزه متفاوت ولی مرتبط شامل حوزه پیشگیری فعال و توسعه جامع و یکپارچه تفکیک کرد که در حوزه پیشگیری فعال، تلاش میشود زمینهای بروز و ایجاد این بافت تا حد ممکن کنترل و نظارت شود به عبارتی نه صرفاً در محدودسازی بلکه در ارائه بدیل‌های جایگزین نیز تلاش میشود (صرافی، ۱۳۸۱: ۵). در حوزه توسعه یکپارچه با محوریت دادن به سه آیتم اساسی شامل مقوله بهبود بخشی و ارتقاء کالبدی مقدماتی محلات، توانمندسازی و ظرفیت‌سازی گروه‌های اجتماع محلی و درنهایت نهادسازی گروه‌های محلی، تلاش میشود جریان سکونتگاه‌های غیررسمی، با توجه به وجود زمینهای درونی و کشف استعدادها و قابلیت‌های خود، کنترل، نظارت و هدایت می‌شود. همان‌گونه که در فرآیند توانمندسازی افراد آورده شده است، سه رویکرد انگیزشی، ارتباطی و شناختی میتواند با مکانیسم‌های خود، زمینه را جهت ارتقاء توانمندسازی افراد برای ایجاد انگیزش‌های توسعه‌های فراهم آوردند (De souza, 2002: 32). نتیجه اینکه، ارتقاء فرآیندهای توانمندسازی میباید در حوزه‌های فردی، گروهی، محله‌ای و نهایتاً فرامحلی (شهری/منطقه‌ای) دنبال شود. در حوزه‌های نخست، تمرکز بحث بیشتر به تقویت بینش‌های فکری/اجتماعی افراد و در حوزه‌های احیاء و اصلاح ساختار و تقویت نهادها و اعمال سیاست‌های یکپارچه‌سازی خواهد بود (سعیدی رضوانی و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۱).

عوامل تأثیرگذار بر فرآیند توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی شامل موارد زیر است:

- تفویض اختیارات به مردم ساکن در مراکز غیررسمی موجبات توانمندسازی آن‌ها را فراهم میکند.
- رضایت مبتنی بر عملکرد به تقویت فرآیند توانمندسازی کمک می‌نماید.
- غنی‌سازی کارکرد اجتماعی گروه‌ها به تقویت فرآیند توانمندسازی کمک می‌کند.
- مدیریت مشارکتی فرآیند توانمندسازی را تسهیل می‌کند.
- تشکیل گروه‌های اجتماعی می‌تواند نقش مؤثری بر فرآیند توانمندسازی مردم ساکن در مسکن غیررسمی داشته باشد.
- مشارکت مردم در فرآیند هدف‌گذاری تصمیم‌گیری‌های مربوط به شهر به نهادینه شدن فرآیند توانمندسازی کمک می‌کند.
- در شکل ۱ الگوی کلی راهبرد توانمندسازی قابل مشاهده است.

مرحله دوم: استاندارد نمودن داده‌ها و تشکیل ماتریس استاندارد از طریق رابطه زیر:

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}}$$

رابطه (۲)

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

مرحله سوم: تعیین وزن هر یک از شاخص‌ها w_i بر اساس $\sum_{i=1}^n w_i = 1$. در این راستا شاخص‌های دارای اهمیت بیشتر از وزن بالاتری نیز برخوردارند.

رابطه (۳)

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

مرحله چهارم: تعیین فاصله i آمین آلترناتیو از آلترناتیو ایده آل (بالاترین عملکرد هر شاخص) که آن را با (A) نشان می‌دهند.

رابطه (۴)

$$A^* = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in j' \right) \right\}$$

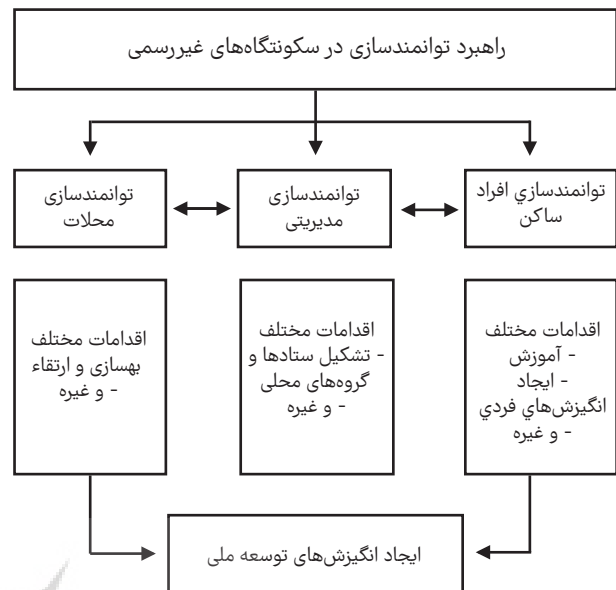
$$A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$$

مرحله پنجم: تعیین فاصله i آمین آلترناتیو از آلترناتیو حداقل (پایین‌ترین عملکرد هر شاخص) که آن را با (A) نشان می‌دهند.

رابطه (۵)

$$A^* = \left\{ \left(\min_i v_{ij} \mid j \in J \right), \left(\max_i v_{ij} \mid j \in j' \right) \right\}$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$$

شکل ۱- الگوی کلی راهبرد توانمندسازی (منبع: رفیعیان و سرداری، ۱۳۸۷: ۳۱۵)

۴- روش پژوهش

این تحقیق به لحاظ ماهیت کاربردی و به لحاظ روش مبتنی بر روشی توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری را کارشناسان شهرداری منطقه نوزده شهرداری تهران تشکیل داده است و توزیع نمونه به صورت خوشه‌ای تصادفی است. روش جمع‌آوری داده‌ها کتابخانه‌ای و اسنادی است که برای شناخت مفاهیم، دیدگاه‌ها و نظریات استفاده شده و بر اساس این شناخت و نیز مطالعات پایه در مورد ویژگی‌های جغرافیایی منطقه ۱۹، نظریه متناسب برای تحقیق برگزیده شده است. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه از نوع بسته و مصاحبه ساختاریافته است. برای تحلیل معیارهای تأثیرگذار بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی از مدل TOPSIS استفاده شده است. جهت بهره‌برداری از این تکنیک، مراحل زیر به اجرا گذاشته می‌شود.

مرحله اول: تشکیل ماتریس داده‌ها بر اساس آلترناتیو شاخص

رابطه (۱)

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

رسمی هستیم (وبسایت شهرداری منطقه ۱۹ تهران، ۱۴۰۱).
الف: محله دولتخواه شامل ۱۲ سکونتگاه با ویژگی‌های اسکان غیررسمی است.
ب: محله اسماعیل آباد شامل ۶ سکونتگاه با ویژگی‌های اسکان غیررسمی است.
در جدول ۱ سکونتگاه‌های غیررسمی در منطقه ۱۹ شهرداری تهران شرح داده شده است.

جدول ۱- سکونتگاه‌های غیررسمی در منطقه ۱۹ شهرداری تهران

سکونتگاه	محله
سکونتگاه کوره سهیل	دولتخواه
سکونتگاه کوره غلام فراهانی	
سکونتگاه حاج توسل	
سکونتگاه حاج یدالله حیدری	
سکونتگاه دماوند نو	
سکونتگاه جاوید	
سکونتگاه شیخ نوین	
سکونتگاه حاجی فلاحتی	
سکونتگاه آجر ناهید	
سکونتگاه حسن نور	
سکونتگاه حسین حسامی	اسماعیل آباد
سکونتگاه کوچه ۳۷	
سکونتگاه کوره کاردان	
سکونتگاه آجر مسعود	
سکونتگاه آجر صفا	
سکونتگاه آجر فرهاد	
سکونتگاه کوره بوعلی	
سکونتگاه قشم	

(منبع: بیگوند، ۱۳۹۲: ۹۵)

در شکل ۲ موقعیت سکونتگاه‌های غیررسمی در منطقه ۱۹ شهرداری تهران قابل مشاهده است.

مرحله ششم: تعیین معیار فاصله‌ای برای آلترناتیو ایده آل (S_i^*) و آلترناتیو (S_i^-) .
رابطه (۶)

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

مرحله هفتم: تعیین ضریبی که برابر است با فاصله آلترناتیو حداقل (S_i^-) تقسیم بر مجموع فاصله آلترناتیو حداقل (S_i^-) و فاصله آلترناتیو ایده آل (S_i^*) که آن را با (C_i^*) نشان داده و از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

رابطه (۷)

مرحله هشتم: رتبه‌بندی آلترناتیوها بر اساس میزان C_i^* . میزان فوق بین صفر و یک $(0 \leq C_i^* \leq 1)$ در نوسان است. در این راستا $C_i^* = 1$ نشان‌دهنده بالاترین رتبه و $C_i^* = 0$ نیز نشان‌دهنده کمترین رتبه است.

۵- معرفی مورد پژوهش

منطقه ۱۹ شهرداری تهران یکی از مناطق شهری جنوب غربی تهران است. منطقه نوزده از سمت غرب به تقاطع بزرگراه آزادگان و ساوه، از سمت شمال و شمال غرب با محورهای جوانه، بزرگراه آیت‌الله سعیدی و جاده ساوه، از سمت جنوب به بزرگراه آزادگان و حریم جنوب شهر تهران و از سمت شرق نیز به بزرگراه نواب، خیابان بهمنیار و بزرگراه تندگویان محدود می‌شود. منطقه نوزده با مناطق شانزده، هفده، هیجده و بیست هم‌جوار است. این منطقه با وسعتی برابر ۹۲ کیلومترمربع و دارای پنج ناحیه است؛ سه ناحیه یک، دو و سه در حوزه بافت شهری است و در شمال بزرگراه آزادگان قرار دارند. نواحی چهار و پنج، خارج از محدوده قانونی شهر تهران قرار دارند و جزء حریم منطقه نوزده به حساب می‌آیند. در ناحیه سه، در محلات دولتخواه و اسماعیل آباد، اطراف کوره‌های آجرپزی، شاهد اسکان غیر

غیررسمی منطقه نوزده شهرداری تهران ۱۳ معیار استخراج شده از وضعیت موجود منطقه نوزده بر اساس ابعاد محیطی، کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و ... در مدل تاپسیس تحلیل شده است. از این رو که بعد از دادن امتیاز به معیارها، ۱۳ معیار را به اعداد استاندارد تبدیل کرده و فاصله هر معیار را تا حد ایده آل و غیر ایده آل تعیین نموده و در نهایت به رتبه‌بندی معیارها پرداخته شده است. در جدول شماره ۲ فراوانی تم معیارهای استخراج شده از وضعیت سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه ۱۹ شهرداری تهران شرح داده شده است. در جدول ۳ معیارهای موزون شده تأثیرگذار بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه نوزده شهرداری تهران شرح داده شده است. در جدول ۴ فاصله ایده‌آل و غیرایده‌آل معیارهای تأثیرگذار بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه نوزده شهرداری تهران شرح داده شده است. در جدول ۵ رتبه‌بندی معیارهای تأثیرگذار بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه نوزده شهرداری تهران شرح داده شده است.

شکل ۲- موقعیت سکونتگاه‌های غیررسمی در منطقه ۱۹ شهرداری تهران (منبع: وبسایت شهرداری منطقه ۱۹ تهران، ۱۴۰۱)

۶- یافته‌های پژوهش

در گام اول با استفاده از مصاحبه ساختاریافته با کارشناسان منطقه ۱۹ شهرداری تهران تعدادی ابعاد و معیارها به صورت ساختاریافته در نظر گرفته شده است. با توجه به تأکید کارشناسان به هر معیار با استفاده از روش کیفی تم، فراوانی آن‌ها بررسی شده است. در گام دوم با توجه به تحلیل عوامل تأثیرگذار بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های

جدول ۲- فراوانی تم معیارهای استخراج شده از وضعیت سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه ۱۹ شهرداری تهران

ابعاد	معیارها	فراوانی	جمع کل
کالبدی	تراکم بالای جمعیت نسبت به تراکم متوسط جمعیت در منطقه	۱۴	۲۷
	وجود فضاهای رها شده و ناامن در داخل و پیرامون بافت	۹	
	اغتشاش در سیمای شهری و منظر خیابان‌ها	۴	
محیطی	پراکندگی زباله و فاضلاب‌ها در سطح معابر و خیابان‌ها و آلودگی‌های ناشی از آن	۵	۵
اجتماعی- فرهنگی	وجود نابه‌نجاری‌های اجتماعی در بعضی از محلات	۱۰	۳۳
	گسیختگی بافت اجتماعی و فرهنگی	۸	
	پایین بودن حس تعلق ساکنان به محله	۶	
	مهاجرت زیاد به صورت خانوادگی و مجرد به محلات منطقه ۱۹ با انگیزه کسب شغل	۵	
	مشارکت پایین ساکنان در برنامه‌های تهیه شده توسعه در منطقه	۴	
اقتصادی	بالا بودن میزان بیکاری در میان جمعیت جویای کار به ویژه زنان	۶	۶
مدیریتی- ساختاری	در اولویت قرار دادن ساماندهی اسکان غیررسمی در اجرا نشدن برنامه	۵	۱۱
	عدم نظارت شهرداری بر نظافت خیابان‌ها در محدوده‌های غیررسمی	۳	
	نامطلوب بودن خدمات زیربنایی مانند برق، آب، گاز و ... در محدوده‌های غیررسمی در منطقه	۳	
	جمع کل	۸۲	۸۲

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱)

جدول ۳- معیارهای موزون شده تأثیرگذار بر شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه نوزده شهرداری تهران

ردیف‌ها	معیارها	ابعاد	کالبدی	محیطی	اقتصادی	اجتماعی	فرهنگی	ساختاری	مدیریتی
۱	بالا بودن میزان بیکاری در میان جمعیت جویای کار به ویژه زنان	۰/۰۴۰	۰/۰۶۴	۰/۰۱۲	۰/۰۰۵	۰/۰۳۲	۰/۰۴۰	۰/۰۳۹	
۲	پراکندگی زیاده و فاضلاب‌ها در سطح معابر و خیابان‌ها و آلودگی‌های ناشی از آن	۰/۰۵۳	۰/۰۴۰	۰/۰۱۰	۰/۰۰۳	۰/۰۴۹	۰/۰۴۸	۰/۱۷۷	
۳	وجود نابه‌هنجاری‌های اجتماعی در بعضی از محلات	۰/۰۴۷	۰/۰۷۲	۰/۰۱۰	۰/۰۰۳	۰/۰۲۲	۰/۰۲۴	۰/۰۳۹	
۴	در اولویت قرار دادن ساماندهی اسکان غیررسمی در حد تهیه برنامه و اجرا نشدن آن	۰/۰۴۰	۰/۰۵۶	۰/۰۱۲	۰/۰۰۴	۰/۰۱۶	۰/۰۱۶	۰/۰۲۰	
۵	گسیختگی بافت اجتماعی و فرهنگی و وجود گره‌های مختلف قومی	۰/۰۴۰	۰/۰۵۶	۰/۰۱۲	۰/۰۰۴	۰/۰۱۶	۰/۰۱۶	۰/۰۲۰	
۶	عدم نظارت شهرداری بر نظافت کوچه‌ها و خیابان‌ها در محدوده‌های غیررسمی	۰/۰۴۰	۰/۰۵۶	۰/۰۱۰	۰/۰۰۳	۰/۰۱۶	۰/۰۱۶	۰/۰۲۰	
۷	تراکم بالای جمعیت نسبت به تراکم متوسط جمعیت در منطقه	۰/۰۶۰	۰/۰۴۸	۰/۰۱۲	۰/۰۰۵	۰/۰۲۷	۰/۰۳۲	۰/۰۲۰	
۸	پایین بودن حس تعلق ساکنان به محله زندگی خود	۰/۰۱۳	۰/۰۳۲	۰/۰۰۳	۰/۰۰۳	۰/۰۰۵	۰/۰۰۸	۰/۰۲۰	
۹	مهاجرت زیاد به صورت خانوادگی و مجرد به محلات منطقه ۱۹ با انگیزه کسب شغل	۰/۰۲۷	۰/۰۴۰	۰/۰۰۸	۰/۰۰۳	۰/۰۳۸	۰/۰۶۴	۰/۱۷۷	
۱۰	وجود فضاهای رها شده و ناامن در داخل و پیرامون بافت	۰/۰۴۰	۰/۰۵۶	۰/۰۰۹	۰/۰۰۴	۰/۰۳۲	۰/۰۴۸	۰/۰۹۸	
۱۱	نامطلوب بودن خدمات زیربنایی مانند برق، آب، گاز و ... در محدوده‌های غیررسمی در منطقه	۰/۰۵۳	۰/۰۷۲	۰/۰۱۲	۰/۰۰۴	۰/۰۳۲	۰/۰۴۸	۰/۱۱۸	
۱۲	اغتشاش در سیمای شهری و منظر خیابان‌ها	۰/۰۳۳	۰/۰۶۴	۰/۰۰۹	۰/۰۰۴	۰/۰۳۲	۰/۰۴۸	۰/۱۳۸	
۱۳	مشارکت پایین ساکنان در برنامه‌های تهیه شده توسعه در منطقه	۰/۰۳۳	۰/۰۶۴	۰/۰۱۰	۰/۰۰۳	۰/۰۳۸	۰/۰۴۸	۰/۰۹۸	

(منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۴۰۱)

جدول ۴- فاصله ایده آل و غیر ایده آل معیارهای تأثیرگذار بر شکل گیری سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه نوزده شهرداری تهران

ردیف	معیارها	Di ⁺	Di ⁻
۱	بالا بودن میزان بیکاری در میان جمعیت جویای کار به ویژه زنان	۰/۰۹۵	۰/۰۸۹
۲	پراکندگی زباله و فاضلاب‌ها در سطح معابر و خیابان‌ها و آلودگی‌های ناشی از آن	۰/۳۵۲	۰/۱۹۶
۳	وجود نابه‌نجاری‌های اجتماعی در بعضی از محلات	۰/۱۲۴	۰/۰۹۴
۴	در اولویت قرار دادن ساماندهی اسکان غیررسمی در حد تهیه برنامه و اجرا نشدن آن	۰/۰۹۷	۰/۰۶۸
۵	گسیختگی بافت اجتماعی و فرهنگی و وجود گره‌های مختلف قومی	۰/۰۹۷	۰/۰۶۸
۶	عدم نظارت شهرداری بر نظافت کوچه‌ها و خیابان‌ها در محدوده‌های غیررسمی	۰/۰۹۸	۰/۰۷۰
۷	تراکم بالای جمعیت نسبت به تراکم متوسط جمعیت در منطقه	۰/۰۹۵	۰/۰۸۰
۸	پایین بودن حس تعلق ساکنان به محله زندگی خود	۰/۰۵۹	۰/۰۳۵
۹	مهاجرت زیاد به صورت خانوادگی و مجرد به محلات منطقه ۱۹ با انگیزه کسب شغل	۰/۰۳۶۴	۰/۰۳۷۰
۱۰	وجود فضاهای رها شده و نامن در داخل و پیرامون بافت	۰/۱۷۰	۰/۱۲۵
۱۱	نامطلوب بودن خدمات زیربنایی مانند برق، آب، گاز و ... در محدوده‌های غیررسمی در منطقه	۰/۲۰۷	۰/۱۵۱
۱۲	اغتشاش در سیمای شهری و منظر خیابان‌ها	۰/۲۶۵	۰/۱۵۹
۱۳	مشارکت پایین ساکنان در برنامه‌های تهیه شده توسعه در منطقه	۰/۱۶۸	۰/۱۳۰

(منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۴۰۱)

جدول ۵- رتبه‌بندی معیارهای تأثیرگذار بر شکل گیری سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه نوزده شهرداری تهران

ردیف	معیارها	CLi	Topsis
۱	بالا بودن میزان بیکاری در میان جمعیت جویای کار به ویژه زنان	۰/۴۸۴	۲
۲	پراکندگی زباله و فاضلاب‌ها در سطح معابر و خیابان‌ها و آلودگی‌های ناشی از آن	۰/۳۵۸	۱۳
۳	وجود نابه‌نجاری‌های اجتماعی در بعضی از محلات	۰/۴۳۱	۵
۴	در اولویت قرار دادن ساماندهی اسکان غیررسمی در حد تهیه برنامه و اجرا نشدن آن	۰/۴۱۲	۹
۵	گسیختگی بافت اجتماعی و فرهنگی و وجود گره‌های مختلف قومی	۰/۴۱۲	۱۰
۶	عدم نظارت شهرداری بر نظافت کوچه‌ها و خیابان‌ها در محدوده‌های غیررسمی	۰/۴۱۷	۸
۷	تراکم بالای جمعیت نسبت به تراکم متوسط جمعیت در منطقه	۰/۴۵۷	۳
۸	پایین بودن حس تعلق ساکنان به محله زندگی خود	۰/۳۷۲	۱۲
۹	مهاجرت زیاد به صورت خانوادگی و مجرد به محلات منطقه ۱۹ با انگیزه کسب شغل	۰/۵۰۴	۱
۱۰	وجود فضاهای رها شده و نامن در داخل و پیرامون بافت	۰/۴۲۴	۶
۱۱	نامطلوب بودن خدمات زیربنایی مانند برق، آب، گاز و ... در محدوده‌های غیررسمی در منطقه	۰/۴۲۲	۷
۱۲	اغتشاش در سیمای شهری و منظر خیابان‌ها	۰/۳۷۵	۱۱
۱۳	مشارکت پایین ساکنان در برنامه‌های تهیه شده توسعه در منطقه	۰/۴۳۶	۴

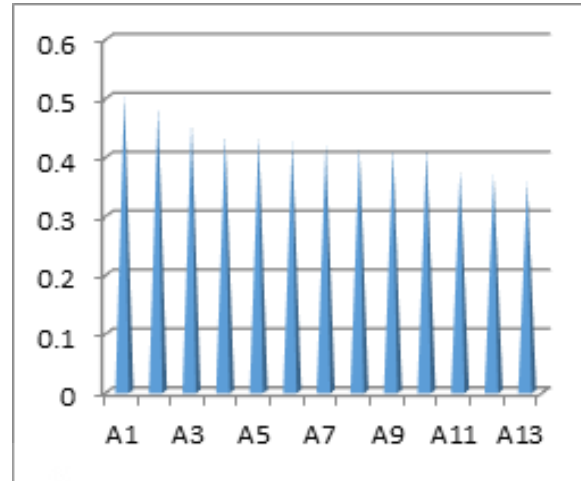
(منبع: یافته‌های پژوهش نگارندگان، ۱۴۰۱)

می‌دهند. این بافت‌های خودرو که با سرعت ساخته شده‌اند، فاقد ایمنی، استحکام، امنیت اجتماعی، خدمات و زیرساخت‌های شهری هستند. برای ساماندهی این سکونتگاه‌ها می‌توان از رویکرد توانمندسازی استفاده کرد.

واژه توانمندسازی در بافت‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مختلف، معانی متفاوتی را به خود می‌گیرد که شامل کنترل، قدرت متکی به خود و اتکا به خود، انتخاب زندگی شرافتمندانه مطابق با ارزش‌های خویش، ظرفیت‌چالش و مقابله بر حقوق خویش، آزادی، آگاهی و توانایی است که در درون نظام‌های ارزشی و عقیدتی جای دارد. به‌طور کلی توانمندسازی عبارت است از گسترش داری‌ها و توانایی‌های افراد فقیر به‌منظور مشارکت، چانه‌زنی، تأثیرگذاری، کنترل و حفظ مؤسسات پاسخگویی که زندگی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. بنابراین توانمندسازی رویکردی برای توزیع مناسب منابع اقتصادی و اجتماعی به صورت پایدار است. در این شرایط، زندگی اقشار کم‌درآمد و فقیر با تکیه بر ظرفیت‌های درونی و اولویت‌بندی نیازها، توسط خود این افراد و مشارکت آن‌ها برای مواجهه با مسائل فقر است. این رویکرد معتقد است که باید افراد را به‌گونه‌ای توانمند ساخت که بتوانند در مورد محیط سکونت خویش تصمیم بگیرند. توانمندسازی دارای دو عنصر مهم عاملیت مردم و جامع‌نگری نسبت به عامل فقر است. بدین معنا که غلبه بر موانع در فرآیندهای طولانی و با مشارکت فعال گروه‌های ذینفع میسر است و از سوی دیگر، نمی‌توان با بهبود ابعاد خاصی از زندگی گروه‌های در حاشیه (برای مثال تأمین برخی زیرساخت‌ها و خدمات یا برخی امکانات اقتصادی) شاهد توانمندی اقشار فوق بود. چراکه فقر و ناتوانی، ابعاد چندگانه‌ای دارد. در کل رویکرد توانمندسازی با نگاهی چندبعدی، جامع‌تر و مردم‌محورانه‌تر تا حدودی، ضعف‌های قبلی را پوشش می‌دهد. این رویکرد به دنبال تقویت ظرفیت‌های اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و کالبدی این سکونتگاه‌ها به‌صورت جامع است و سعی می‌کند با مشارکت دادن مردم و برنامه‌ریزی با آن‌ها، مشکل شکاف بین طرح‌ها و نیازهای این ساکنان را مرتفع ساخته و از طرف دیگر با به‌کارگیری ظرفیت‌های اجتماعی، اقتصادی آنها، بار سنگین این سکونتگاه‌ها را بین مردم و دولت تقسیم نماید.

نتایج به دست آمده از تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد، سکونتگاه شهری غیررسمی در منطقه ۱۹ شهرداری تهران دارای ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی مختص به سکونتگاه‌های خودرو است که شکل‌گیری آن عمدتاً تابع

در شکل ۳ رتبه‌بندی معیارها بر اساس مدل تاپسیس قابل مشاهده است.

شکل ۳- رتبه‌بندی معیارها بر اساس مدل تاپسیس

(منبع: یافته‌های نگارندگان، ۱۴۰۱)

بر اساس نتایج فوق و یافته‌های حاصل از جدول ۵ می‌توان گفت مهاجرت زیاد به محلات منطقه ۱۹ شهرداری تهران، با کسب امتیاز ۵۰۴٪ توانسته است در صدر معیارهای مورد بررسی قرار بگیرد و جایگاه نخست را به خود اختصاص دهد. در همین راستا معیار بالا بودن میزان بیکاری در میان جمعیت جویای کار به ویژه زنان، با کسب امتیاز ۴۸۴٪ توانست جایگاه دوم را در بین معیارها به خود اختصاص دهد و معیاری که جایگاه سوم را به خود تخصیص داد می‌تواند به این موضوع اشاره کند که تراکم بالای جمعیت نسبت به تراکم متوسط جمعیت در منطقه بیشتر است و در نهایت اینکه معیارهایی مانند مشارکت پایین ساکنان در برنامه‌های تهیه شده توسعه در منطقه، وجود نابهنجاری‌های اجتماعی در بعضی از محلات، وجود فضاهای رها شده و نا امن در داخل و پیرامون بافت و غیره به ترتیب در رتبه‌های پایین‌تری قرار دارند.

۷- نتیجه‌گیری

بسیاری از سازمان‌های مرتبط، در خصوص سکونتگاه‌های غیررسمی تعاریف مختلفی بیان کرده‌اند اما تعریفی که بیشترین مطابقت را با وضعیت سکونتگاه‌های غیررسمی شهر تهران داشته باشد، شورای عالی معماری و شهرسازی ایران ارائه داده است که بدین قرار است: سکونتگاه‌های غیررسمی بافت‌هایی هستند که بیشتر در حاشیه شهرها و کلان‌شهرهای کشور قرار دارند و خارج از برنامه رسمی توسعه شکل گرفته‌اند. ساکنان این بافت‌ها را گروه‌های کم‌درآمد و مهاجران روستایی تشکیل

(۱۳۸۸). نقش مهاجرت‌های روستایی در اسکان غیررسمی (مطالعه‌موردی: متروپل اهواز). پژوهش‌های روستایی، (۱)،

۱۶۷-۱۹۱. https://jrur.ut.ac.ir/article_21830.html

۲- بیگوند، حامد. (۱۳۹۲). بررسی و مطالعه چالش‌های سکونتگاه‌های غیررسمی در مدیریت و ساماندهی شهر در منطقه ۱۹ شهری تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#!/articles/79db-ba09b6340f1790169ff2d26b495c>

۳- خاکسار، محمدحسین؛ تهامی، سید احسان و حافظی مطلق، ناصر. (۱۳۹۰). نگرش و روش سیستمی در حل مسائل فرهنگی-اجتماعی با توجه به شرایط بومی ایران، *مجله سیاسی-اقتصادی*، ۲۵ (۲۸۴)، ۱۵۶-۱۶۷. <https://profdoc.um.ac.ir/paper-abstract-1032061.html>

۴- رستم‌زاده، یاور. (۱۳۹۱). ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی در محلات شهری با بررسی نگرش ساکنین محلی؛ مورد پژوهی: محله توحید شهر بندرعباس. مدیریت شهری، ۲۹، ۳۲۱-۳۳۶. <https://www.sid.ir/paper/92250/fa>

۵- رضایی، محمدرضا و کمانداری، محسن. (۱۳۹۳). بررسی و تحلیل علل شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در شهر کرمان؛ نمونه مورد مطالعه: محلات سیدی و امام حسن. *فصلنامه علمی-پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)*، ۴، ۱۷۹-۱۹۸. https://sppl.ui.ac.ir/article_16012.html

۶- رفیعیان، مجتبی و سرداری، محمدرضا. (۱۳۸۷). مدل‌سازی رشد سکونتگاه‌های غیررسمی (ISGM) با تأکید بر سیستم‌های پشتیبانی تصمیم‌گیری. *فصلنامه مدیریت شهری*، ۲۲، ۶۱-۷۶. <https://ensani.ir/fa/article/61337>

۷- زالی، نادر؛ رحمتی، یوسف و چاره، نجمه. (۱۳۹۴). ارزیابی و نقدی بر طرح ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی شیراز؛ مطالعه‌موردی محله مهدی‌آباد (کتس پ.س). *فصلنامه علمی و پژوهشی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۶ (۲۳)، ۱۱۵-۱۳۲. https://jupm.marvdasht.iau.ir/article_1766.html

۸- سرور، رحیم. (۱۳۹۲). آینده‌نگری روند تحولات و راهبردهای مدیریت رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در حریم پایتخت. *پژوهشنامه جغرافیای انتظامی*، ۱ (۳)، ۱-۲۲. <https://www.sid.ir/paper/482937/fa>

مهاجرت به این منطقه، عدم وجود فرصت‌های شغلی و غیره می‌باشد و کلیه مراحل شکل‌گیری اعم از هسته ابتدایی، مراحل گذار و انسجام را طی نموده است. بنابراین با تأکید بر برنامه‌ریزی اجتماع‌محور و توجه جدی و عمیق به مراحل شکل‌گیری و شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی خاص در ایجاد این سکونتگاه می‌توان گامی موثر در ساماندهی محله و توانمندسازی اجتماعات آن برداشت.

برای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی منطقه نوزده شهرداری تهران پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

• محیطی: جلوگیری از تخریب فضای سبز در راستای گسترش ساخت و سازها، رفع مشکل روان آب‌ها، سیل و آلودگی‌های ناشی از آن و جلوگیری از تخریب فضاهای باز و چشم‌اندازهای طبیعی.

• اجتماعی: جلوگیری از افزایش سکونتگاه‌های غیررسمی جدید الاحداث در فضای حاشیه‌ای و باز منطقه ۱۹ تهران، ایجاد تجانس اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در بعضی از محلات منطقه و جلوگیری از نرخ رشد جمعیت پذیری بالا از طریق مهاجرت به منطقه.

• اقتصادی: دستیابی به ثبات قیمت زمین و مسکن، تعادل در سرمایه‌گذاری در بخش مسکن و ساختمان، ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی با مشارکت ساکنان و جلوگیری از ساخت و سازهای غیرقانونی.

• سیاسی: مشارکت با ساکنان محدوده‌های غیر-رسمی در راستای تهیه و اجرای برنامه‌ها، تحقق مدیریت یکپارچه شهری و اختصاص دادن بودجه در راستای ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی.

۸- اعلام عدم تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.

۹- پی‌نوشت‌ها

1-Boštanci & Ocakçı

2-Zhang

3-Sietchiping

4-Robert Park

5-Everett Stone

6-John Turner

۱۰- منابع

۱- ابراهیم‌زاده، عیسی؛ وارثی، حمیدرضا و اکبری، محمود.

tropy. *European Planning Studies*, 19(4),705-723.

<https://doi.org/10.1080/09654313.2011.548473>

18- De Souza, F. A. (2001). The future of informal settlements: lessons in the legalization of disputed urban land in Recife, Brazil. *Geoforum*, 32(4),483-492.

[https://doi.org/10.1016/S0016-7185\(01\)00014-8](https://doi.org/10.1016/S0016-7185(01)00014-8)

19- Sietchiping, R. (2004). Calibration and validation of a proposed informal settlement growth model. In *7th AGILE Conference on Geographic Information Science* (Vol. 29).

<https://B2n.ir/s40365>

20- Zhang, L. (2011). The political economy of informal settlements in post-socialist China: The case of chengzhongcun (s). *Geoforum*, 42(4),473-483.

<https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2011.03.003>

References

1-Ahlqvist, T. (2003). Keys to futures. *Societal reflections on developing key technologies and their impacts on human qualifications. Ministry of Trade and Industry. Studies and Reports, 10.*

<https://www.utupub.fi/handle/10024/163415>

2-Beygvand, H. (2014). *Investigating and studying the challenges of informal settlements in the management and organization of the city in Tehran 19th district*. Master's thesis, Islamic Azad University, Garmsar Branch, Faculty of Literature and Humanities, Department of Geography. [In Persian]

<https://ganj.irandoc.ac.ir/#!/articles/79db-ba09b6340f1790169ff2d26b495c>

3-Bostanci, S. H., & Ocakçi, M. (2011). Innovative approach to aesthetic evaluation based on entropy. *European Planning Studies*, 19(4),705-723.

<https://doi.org/10.1080/09654313.2011.548473>

4-De Souza, F. A. (2001). The future of informal settlements: lessons in the legalization of disputed urban land in Recife, Brazil. *Geoforum*, 32(4),483-

۹- سعیدی رضوانی، نوید؛ انصاری، محمدحسین و توحیدلو، وحیده. (۱۳۹۱). بررسی و ارائه راهکارهای توانمندسازی اجتماع‌محور با تأکید بر مشارکت مردمی در ساماندهی و توانمندسازی بافت‌های فرسوده و سکونتگاه‌های غیررسمی (نمونه‌موردی شیراز، کرمانشاه و سنندج). هفت شهر، ۳(۴۱) و ۶(۴۲). https://www.haftshahrjournal.ir/article_20486.html

۱۰- صرافی، مظفر. (۱۳۸۱). به سوی نظریه‌ای برای ساماندهی اسکان غیررسمی - از حاشیه‌نشینی تا متن شهرنشینی. هفت شهر، ۱(۸)، ۵-۱۱. https://www.haftshahrjournal.ir/article_8561.html

۱۱- کریمی، پروین (ویراستار). (۱۳۸۲). *حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی (مجموعه مقالات)*. تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.

۱۲- کمانرودی کجوری، موسی؛ کرمی، تاجالدین؛ زنگانه، احمد و حسین‌نژاد، محمدرضا. (۱۳۹۹). پیامدهای فضایی توسعه سکونتگاه‌های غیررسمی در حریم کلانشهر مشهد. پژوهش‌های جغرافیایی سیاسی، ۴۵(۴)، ۷۲-۹۰.

https://pg.um.ac.ir/article_39072.html

۱۳- معروفی، ایوب. (۱۳۹۲). *بررسی سناریوهای توسعه فضایی-کالبدی شهر یوکان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جغرافیا. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#!/articles/1d8b2538d98181d36d95e420ee5036d9>

۱۴- مقیمی، ابوالفضل. (۱۳۹۳). *معرفت‌شناسی آینده‌پژوهی در رویکردهای نظری به برنامه‌ریزی شهری، معماری و صنعت ساختمان*. مدیریت شهری، ۳۸، ۷۵-۱۰۴.

<https://www.sid.ir/paper/92138/fa>

۱۵- وب‌سایت شهرداری منطقه ۱۹ تهران. (۱۴۰۱). درباره منطقه [نوشته وبلاگ]. بازیابی شده در ۲۱ دی ۱۴۰۱ از

<https://region19.tehran.ir>

16- Ahlqvist, T. (2003). Keys to futures. *Societal reflections on developing key technologies and their impacts on human qualifications. Ministry of Trade and Industry. Studies and Reports, 10.*

<https://www.utupub.fi/handle/10024/163415>

17- Bostanci, S. H., & Ocakçi, M. (2011). Innovative approach to aesthetic evaluation based on en-

492.

[https://doi.org/10.1016/S0016-7185\(01\)00014-8](https://doi.org/10.1016/S0016-7185(01)00014-8)

5-Ebrahimzadeh, E.; Varesi, H. R., & Akbari, M. (2010). The role of rural migrations in informal settlement (case study: Ahvaz metropolis). *Rural Research*, 1(1), 167-191. [In Persian]

https://jrur.ut.ac.ir/article_21830.html

6-Kamanroodi Kajori, M.; Karami, T.; Zanganeh, A., & Hossein Nejad, M. R. (2020). Spatial consequences of the development of informal settlements in Mashhad metropolitan area. *Political Geography Research*, 5(4), 72-90. [In Persian] https://pg.um.ac.ir/article_39072.html

7-Karimi, P (Editor). (2002). *Marginalization and informal settlement (collection of articles)*. Tehran: University of Welfare and Rehabilitation Sciences. [In Persian]

8-Khaksar, M. H.; Tahami, S. E., & Hafezi Motlagh, N. (2012). Systemic attitude and method in solving social-cultural issues according to Iran's local conditions, *Political-Economic Magazine*, 25(284), 156-167. [In Persian] <https://profdoc.um.ac.ir/paper-abstract-1032061.html>

9-Maroufi, A. (2013). *Investigating the spatial-physical development scenarios of Bukan city*. Master's thesis, Ferdowsi University of Mashhad, Faculty of Literature and Humanities, Department of Geography. [In Persian]

10-Moghim, A. (2014). Futuristic epistemology in theoretical approaches to urban planning, architecture and construction industry. *Urban Management*, 38, 75-104. [In Persian]

<https://www.sid.ir/paper/92138/fa>

11-Rafieyan, M., & Sardari, M. R. (2009). Informal settlement growth modeling (ISGM) with the emphasis on decision support systems. *Urban Management Quarterly*, 22, 61-76. [In Persian] <https://ensani.ir/fa/article/61337/>

12-Rezaei, M. R., & Kamandari, M. (2015). Investigating and analyzing the causes of marginalization in Kerman city; Study sample: Mahalat Seyedi and Imam Hassan. *Spatial Planning Scientific-Research Quarterly (Geography)*, 4, 179-196. [In Persian] https://sppl.ui.ac.ir/article_16012.html

13-Rostamzadeh, Y. (2013). Organizing and empowering informal settlements in urban areas by examining the attitude of local residents; Case study: Tawheed neighborhood of Bandar Abbas city. *Urban Management*, 29, 321-336. [In Persian] <https://www.sid.ir/paper/92250/fa>

14-Saeidi Rezvani, N.; Ansari, M. H., & Tohidloo, V. (2012). Investigating and presenting community-oriented empowerment strategies with an emphasis on people's participation in organizing and empowering dilapidated structures and informal settlements (examples of Shiraz, Kermanshah and Sanandaj). *Seven Cities*, 3(41 and 42), 6-22. [In Persian] https://www.haftshahrjournal.ir/article_20486.html

15-Sarrafi, M. (2001). Towards a theory for organizing informal settlement - from marginalization to the context of urbanization. *Seven Cities*, 1(8), 5-11. [In Persian]

https://www.haftshahrjournal.ir/article_8561.html

16-Sarvar, R. (2014). Foresight of the process of developments and strategies for managing the growth of informal settlements in the capital city. *Journal of Police Geography*, 1(3), 1-22. [In Persian] <https://www.sid.ir/paper/482937/fa>

17-Sietchiping, R. (2004). Calibration and validation of a proposed informal settlement growth model. In *7th AGILE Conference on Geographic Information Science* (Vol. 29). <https://B2n.ir/s40365>

18-The website of Tehran District 19 municipality. (2023). About the area [blog post]. Retrieved on 11

January 2023 from <https://region19.tehran.ir/>
19-Zali, N.; Rahmati, Y., & Chareh, N. (2016). Evaluation and criticism on the plan of organizing and empowering the informal settlements of Shiraz; A case study of Mehdi Abad neighborhood (Kets Bes). *Scientific and Research Quarterly of Urban Research and Planning*, 6(23), 115-132. [In Persian]

https://jupm.marvdasht.iau.ir/article_1766.html

20-Zhang, L. (2011). The political economy of informal settlements in post-socialist China: The case of chengzhongcun (s). *Geoforum*, 42(4), 473-483.

<https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2011.03.003>

